

ERIK SKYUM-NIELSEN

NOBELPRISEN I LITTERATUR

HVEM FIK? - OG HVEM BURDE HAVE FÅET?

Listen er lang og trist over dem, der siden 1901 ikke fik den prestigefyldte Nobelpris i litteratur. Og debatten om det Svenske Akademis fatale forbigåelser og bund-ærgerlige fravalg er lige så gammel som prisen selv. Hvorfor blev der i de første år ingen pris til Tolstoj eller Ibsen? Hvad var i grunden galt med Georg Brandes eller Freud ud fra en litterær betragtning? Hvorfor er det så sjældent hændt, at man har turdet give Nobelpris til en virkelig avanceret intellektuel poet? Og omvendt, hvorfor har fans af f.eks. Doris Lessing og Graham Greene måttet vente på hæder til deres helt, år efter år, indtil det en dag blev for sent? Hvad foregik der i hovedet på dem, der i 1902 gav prisen til en historiker, i 1908 til en bedaget filosof, samtidig med at Henry James og Thomas Hardy gik lyslevende rundt? – Og burde De Sataniske Vers ikke omkring 1990 have udløst en pris, plus en hel del ballade?

Sådan kan man spørge. Men inden man forfalder til billig bagklogskab, er det vigtigt at huske på, at Alfred Nobel med sit testamente fra 1895 pålagde det Svenske Akademi en overordentlig vanskelig opgave – prestigegivende, javel, men også ansvarsfuld og tidkrævende. Man blev på én gang ansat som hele verdens litterære overdommere og anbragt permanent på øretævernes holdeplads.

Ifølge testamentet skulle der hvert år uddeles fem prisportioner til dem, der i det forløbne år havde "gjort menneskeheden den største nytte". Inden for litteratur skulle "Akademiet i Stockholm" (som Nobel lidt upræcist skrev) præmiere dén, "som har producerat det utmärktaste i idealisk riktning" – uden at det dog blev præciseret, hvori det ideale eller idealistiske skulle bestå. Nobelprisens historie kan derfor ses som historien om skiftende epokers udlægninger af glosen, en udvikling, der falder i fire forholdsvis klart adskilte faser.

De fik prisen – og fortjente den

Årstallene henviser til
udgivelsesår på dansk

HEINRICH BÖLL (1917-85)

– De sorte får og andre noveller (1966),
Katarina Blums tabte ære (1975)

ALBERT CAMUS (1913-60)

Den fremmede (nyoversat 2002),
Sisyfos-myten (1960)

GABRIEL GARCIA MÁRQUES (f. 1928)

– Hundrede års ensomhed (1969),
Kærlighed i koleraens tid (1986)

ERNEST HEMINGWAY (1899-1961)

– Farvel til våbnene (1936),
Noveller (1981)

HALLDÓR LAHNESS (1902-98)

– Salka Valka (1934),
Frie mænd (1935-36),
Verdens Lys (1937-41)

THOMAS MANN (1875-1955)

Buddenbrooks. En families forfald
(nyoversat 2002),

Josef og hans brødre
(revideret oversættelse 1991-93)

CZESLAW MILOSZ (1911-2004)

– Udvalgte digte (1981),
Kort over tiden (1994)

PABLO NERUDA (1904-73)

– Den store sang og Jeg bekender, jeg
har levet (1974), Sidste digte, 2004

LUIGI PIRANDELLO (1867-1936)

– Den første nat og andre fortællinger,
Nøgne masker. Udvalgte teaterstykker
(begge 1990)

ISAAC BASHEVIS SINGER (1904-91)

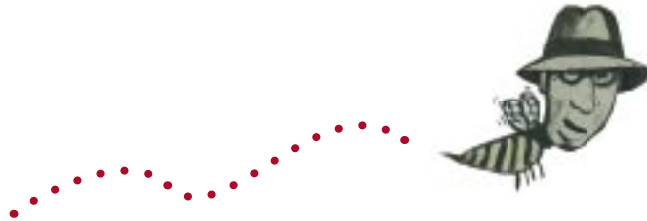
– Shosha (1978), Troldmanden fra Lublin
(1979), Fjender (1980)

I. FASE (fra 1901 til ca. 1920) domineres desværre helt af en kunstforestilling, der hører 1800-tallet til. Man betoner mådehold, balance og harmoni, og når det handler om holdninger, går man efter det ædelt ophøjede. Litteratur skal, hvis den kan, tjene tronen, alteret og den herskende samfundsorden! Derfor går man uden om en fritænder som Tolstoj, og da man i 1903 skal hædre en norsk forfatter, bliver det Bjørnson og ikke Ibsen. Når prisen i 1909 tildeles Selma Lagerlöf, sker det kun efter flere års heftige interne rivegilder; hun var for folkelig og lidenskabelig, og så havde damen formastet sig til at blande genrerne sammen: eventyr, sagn, legende, roman. Det er næppe for meget sagt, at tiden frem til 1. verdenskrigs slutning demonstrerer, at det Svenske Akademi faktisk stod dårligt rustet til opgaven. Man drev provinsiel kulturkamp imod realismen og moderniteten, og brugte som redskab hertil en international, ja verdensomspændende pris. Ikke mindst Carl David af Wirsén (1842-1912) skaffede sig dengang et eftermæle som den romantiske idealismes Don Quixote.

De fik ingen Nobelpris

KAREN BLIHEN (1885-1962)
JORGE LUÍS BORGES (1899-1986)
BERTOLT BRECHT (1898-1956)
HERMANN BROCH (1886-1951)
JOSEPH CONRAD (1857-1924)
GRAHAM GREENE (1904-91)
HENRIK IBSEN (1828-1906)
HENRY JAMES (1843-1916)
JAMES JOYCE (1882-1941)
FRANZ KAFKA (1883-1924)
DORIS LESSING (f. 1919)
ROBERT MUSIL (1880-1942)
MARCEL PROUST (1871-1922)
LEO TOLSTOJ (1828-1910)

2. FASE (der strækker sig mellemkrigstiden igennem) kan beskrives som Den Store Stils epoke. Man hylder det monumentale, også inden for realismen, og søger at lægge vurderingerne om, fra klassisk smag og mådeholden kulturkonservatisme til en stadig mere åben almen humanisme, sådan som det bl.a. fremgår af pristildelingene 1921 (Anatole France), 1925 (George Bernard Shaw) og især 1930 (den amerikanske samfundskritiske romanforfatter Sinclair Lewis). Akademiet var sig nu bevidst, at det gjaldt om at overvinde tidligere tiders provinsielle begrænsning. Men hvad man ikke havde blik for, var, at det ny (realistiske) ideal om klarhed og appel til det store publikum lukkede modernister ude! Der blev f.eks. ingen pris til den betydelige, men relativt sværttilgængelige franske lyriker Paul Valéry... At man modsat gav priser til John Galsworthy for *Forsythe-Sagaen* (1932) og Roger Martin du Gard for *Familien Thibault* (1937), kan næsten kun udlægges som forsøg på at værne om prisens prestige hos verdens læsende millioner. Præmieringen 1938 til Pearl S. Buck for *Den Gode Jord* ses i dag af de fleste som lidt af en populistisk misforståelse. Hvad der derimod pegede flot fremad, var priserne i 1934 og 1936 til teatrets store fornyere: Luigi Pirandello og Eugene O'Neill. Her skimtes allerede en risikovillig aktivisme som den, der præger prisen i dag. Men først skulle Nobelkomiteen igennem et oprydningsarbejde, der kom så sent, at f.eks. James Joyce nåede at dø inden da.

3. FASE (fra 1944 til ca. 1975) kan i de første år tage sig rodet ud. Der resterede visse hængepartier... Først valgte man vor egen Johannes V. Jensen, der havde stået i kø siden 1926, men længe forarget ved sin tro på Darwins udviklingslære og sin skepsis mod kristendom. Dernæst præmierede man to forfattere, Gabriela Mistral og Hermann Hesse, som havde været tæt på prisen før og under krigen. Men med André Gide i 1947 og endnu tydeligere T.S.Eliot året efter begynder de nye tider. Nu var det ikke længere et handicap at være modernist, heller ikke inden for romankunst og dramatik, hvad der f.eks. fremgår af priser til spanieren Jiménez (1956) og irsk-franske Samuel Beckett (1969). På person-plan taler man om Österling-epoken og hentyder da til den indflydelse, Anders Österling fik på prispolitikken helt frem til sin død, 97 år gammel, i 1981.

4. FASE (fra ca. 1975 til i dag) bæres i de første år af Artur Lundkvist og Lars Gyllensten, i dag først og fremmest af Akademiets unge sekretær, kritikeren Horace Engdahl (f. 1948). Denne periode har for alvor gjort Nobelprisen til en pris for hele kloden. Vi fik et fingerpeg om det, da Patrick White i 1973 fik den som første australier; siden er penge+ære havnet i Afrika, i den arabisktalende verden, i Japan og hos en eksilkineser – samtidig med, at man har haft mod til at hædre lyrikere, der skrev for et mindre publikum, f.eks. polakkerne Czeslaw Milosz (1980) og Wislawa Szymborska (1996). Kritikere af pristildelingen har i de sidste årtier ment, at Akademiets Nobelkomité var begyndt i for høj grad at ville sætte sin egen verdenspolitiske dagsorden, f.eks. ved at vælge eksilrusseren Joseph Brodsky (1987). Mere dækkende er nok at sige, at de svenske overdommere omsider er ankommet til en verden kendetegnet ved globalisering, men også ved *samtidighed af indbyrdes modstridende holdninger til kunst og litteratur*. Interessant nok har denne situation gjort det muligt for Akademiet at overraske igen og igen uden at sætte til i prestige.

De fik prisen – men skulle de have den?

PEARL S. BUCK (1882-1973) – blev foreslået første gang i 1938 og fik prisen omgående, mest for sine biografier. End ikke hendes hovedværk om Østen og Vesten, *Den Gode Jord* (1931), bliver stående.

CAMILO JOSÉ CELA (1916-2002) – modtog prisen i 1989, måske som en slags kvittering for Spaniens overgang til demokratiet. Hans "forfærdende" realisme skildrer menneskene som sociale dyr.

KARL GJELLERUP (1857-1919) – fik i 1917 lov at dele pris med Henrik Pontoppidan (1857-1943), men havde været foreslået fra 1911. Allerede da mente røster i Akademiet, at han var fælt overvurderet, ikke mindst af sig selv!

JOHN STEINBECK (1902-68) – fik prisen i 1962, på et tidspunkt, hvor han forlængst havde toppet, men hvor man stadig huskede filmversionerne af *Vredens druer* (1939) og *Øst for Paradis* (1952).

DEREK WALCOTT (f. 1930) – fik prisen i 1992 som første caribiske digter. To udvalg på dansk, *Øvelser før eksilet* (1992) og *Havet er historien* (1993) virker meget lokale trods deres "globale" manøvrer.

PATRICK WHITE (1912-90) – blev i 1973 første og hidtil eneste pristager fra Australien, angiveligt for sin fremstilling af livet i en ny verdensdel, med vægt på isolation og fravær af kommunikation.

Ovenstående historiske rids bygger især på Kjell Espmarks bog *Det literära Nobelpriset* (1986) der benytter hans insider-viden om priskomiteens virksomhed op til skrivende stund. Dokumenterne fra prisens første halve århundrede er udgivet af Bo Svensén i tommetykke bind *Nobelpriset i litteratur I-II* (2001). Til kuriositeterne heri hører historien om en newzealandsk forfatter, der nominerede sig selv, dvs. sit pseudonym.

Det må man nemlig ikke! Berettigede til at foreslå pristagere er medlemmer af Svenska Akademien, medlemmer af andre akademier med lignende opgaver, professorer i litteratur og sprog, de tidligere litterære Nobelpristagere samt ledere af de forskellige landes forfatterorganisationer. Mange af dem har gennem årene været endog særdeles ivrige på deres landsmænds og medlemmer vegne. Forslag, af hvilke der hvert år kommer i gennemsnit 350, skal være indløbet inden 1. februar. I forårets løb fastsætter Akademiet en foreløbig liste på ca. 20 navne, som inden sommerferien skal reduceres til fem. Det endelige valg træffes i oktober, og prisen, der i dag er på 10 millioner, uddeles af kongen på Nobeldagen 10. december.

Prisen for 2004 tilfaldt en kontroversiel kandidat, den østrigske forfatter Elfriede Jelinek for hendes "musikalske strøm af stemmer og modstemmer i romaner og dramaer, som med enestående sproglig lidenskab blottes de sociale klicheers absurditet og tvingende magt".

Udarbejder: Erik Skyum-Nielsen
Illustrationer: Hanne Kvist
Layout: Claus Lynggaard
Udgiver og © DBC medier as, Ballerup 2004
Tryk: A-print, Espergårde
Varenr. 47110411

De fik heller ingen pris – var de ikke "idealistiske" nok?

LOUIS-FERDINAND CÉLINE (1894-1961) – fornyede romanen radikalt, først med Rejse til nattens ende (1932), til sidst med Nord (1960), men havde fra 1937 udsendt fatale antisemitiske skrifter.

MAHIM GORKIJ (1868-1936) – skrev uforglemmelige memoirer og et righoldigt drama, Natherberget (1902), men blev i 1930'erne identificeret med stalinismen og dens stive litteraturpolitik.

HENRY MILLER (1891-1980) – blev med sin åbenhjertighed og sit seksuelle frisind til forbillede for en hel generation, men Krebsens vendekreds (1954) var langt fra moralsk opbyggelig læsning.

EZRA POUND (1885-1972) – blev sammen med T.S.Eliot den store foregangsmand inden for poesien, men var glødende antisemit og holdt under 2. verdenskrig profascistiske taler i den italienske radio.

Faktastof i form af liste over pristagere, motiveringer, prisoverrækkelsestaler og takketaler kan ses på <http://svenskaakademien.se/SVE/nobelpriset>

